

40 dnů s Biblí 2020

Jeremjáš:

*Mé srdce je zlomeno v mém nitru,
všechny mé kosti se chvějí,
jsem jak opilý člověk,
jako muž zmožený vínem,
**kvůli Hospodinu,
kvůli jeho svatým slovům.***

(účastník)

40 DNŮ S BIBLÍ 2020: JEREMJÁŠ

Už podesáté vás v období předvelikonočního postu zveme ke společné četbě Bible podle materiálů 40 dnů s Biblí. V minulých letech jsme se probírali například Janovým evangeliem či knihou Skutků, kronikou Ezdráše a Nehemjáše nebo knihami Samuelovými, zastavili jsme se u témat Kristova kříže anebo křtu. Pro letošní ročník 40 dnů jsme ke studiu vybrali knihu proroka Jeremjáše.

Je to kniha nesnadná, spletitá, rozervaná. Jeremjášovými ústy v ní k Izraeli a k národům (a prorokovi) promlouvá Hospodin: slyšíme tu Boží srdce zlomené staletou nevěrou lidu, bolavé vlastními soudy nad Izraelem, pohnuté smutkem hněvu, ale i nadějí lásky. A promlouvá v ní - k lidu a národům (ale také ke svému Bohu) – Jeremjáš: prorok, požívající zvláštní Boží ochrany, a přece stále ohrožený, kazatel oddaný Bohu, a přece zmítaný protichůdnými emocemi, člověk opojený a zlomený, jak sám říká, „*kvůli Hospodinu, kvůli jeho svatým slovům*“ (Jr 23,9).

Právě ve dnech postu a Velikonoc se dejme také opojit a zlomit tímto starým, ale stále živým slovem. Vždyť náš svět se příliš nezměnil. A Jeremjášův Bůh se nezměnil! *Tak* miloval svět, že pro nás vydal i svého Syna: aby se on, ukřižovaný Ježíš, stal naším Pánem. A aby nás tudy vtáhl do své lásky a péče, zapojil nás do svého zápasu o svět; aby nás s sebou vzal na svou cestu. Cesta následování Krista je cestou oběti „*kvůli Hospodinu, kvůli jeho svatým slovům*“.

I letos je v těchto materiálech pro jednotlivce a sbory připraven rozpis biblické četby na každý den; denní porce jsou zhruba stejně rozsáhlé. Pro kázající předkládáme soubor výkladových poznámek k přípravě kázání, stejně jako několik podnětů pro rozhovor ve skupinkách během týdne. Texty kázání vycházejí ze čtení připadajících na tu kterou neděli. Oddíly ke společnému studiu byly zvoleny tak, aby kopírovaly četbu příslušného týdne, a aby zároveň ilustrativně představily aspoň některé z ústředních motivů či textů Jeremjášovy knihy. Uslyšíme Boží hrozby, otázky, přikázání i zaslíbení pro Izraele a pro národy – je to slovo i pro nás. A budeme svědky Jeremjášových zápasů, nadějí a zklamání; dolehnou k nám jeho modlitby, vyznání a protesty – i my v nich můžeme Bohu odpovídat. I pro nás – věříme – tluče Boží srdce; i my smíme žít *coram Deo*, na Božím srdci: „*kvůli Hospodinu, kvůli jeho svatým slovům*“.

S přáním požehnaných Velikonoc

David Beňa

Datum	Ráno	Večer	Kázání a biblické studium
4. 3.	1,1-19	2,1-13	Jr 1,1-10: Povolání Jeremjáše
5. 3.	2,14-31	2,32 - 3,5	
6. 3.	3,6-18	3,19 – 4,8	
7. 3.	4,9-31	5,1-19	
8. 3.	5,20 – 6,9	6,10-30	Jr 5,20-31: Zločin a trest
9. 3.	7,1-15	7,16 – 8,3	Jr 8,4 – 9,23: Hospodinův zápas
10. 3.	8,4-23	9,1-15	
11. 3.	9,16-25	10,1-16	
12. 3.	10,17-25	11,1-17	
13. 3.	11,18 – 12,6	11,7 – 13,11	
14. 3.	13,12-27	14,1-10	
15. 3.	14,11-22	15,1-9	Jr 14,11-22: Reakce na Boží soudy
16. 3.	15,10-21	16,1-21	Jr 15-20: Prorokův zápas
17. 3.	17,1-18	17,19-27	
18. 3.	18,1-23	19,1 – 20,6	
19. 3.	20,7-18	21,1-14	
20. 3.	22,1-19	22,20-30	
21. 3.	23,1-22	23,23-40	
22. 3.	24,1 – 25,14	25,15-38	Jr 24,1-10: Soud a milost
23. 3.	26,1-24	27,1-22	Jr 29,1-32: Pokoj pro současnost i budoucnost
24. 3.	28,1-17	29,1-20	
25. 3.	29,21-32	30,1-24	
26. 3.	31,1-14	31,15-26	
27. 3.	31,27-40	32,1-15	
28. 3.	32,16-25	32,26-44	
29. 3.	33,1-26	34,1-7	Jr 33,1-16: Bohatství spásy
30. 3.	34,8-22	35,1-19	Jr 36: Moc a slabost Božího slova
31. 3.	36,1-20	36,21-32	
1. 4.	37,1-21	38,1-28	
2. 4.	39,1-18	40,1-16	
3. 4.	41,1-18	42,1-22	
4. 4.	43,1-13	44,1-14	Jr 45: Boží pastorec
5. 4.	44,15-30	45,1-5	
6. 4.	46,1-24	46,25 – 47,7	Jr 46: Hospodin a národy
7. 4.	48,1-27	48,28-47	
8. 4.	49,1-22	49,23-39	
9. 4.	50,1-20	50,21-30	
10. 4.	50,31-46	51,1-19	Jr 50,33-44: Přelíčení s nepřítelem
11. 4.	51,20-40	51,41-64	
12. 4.	52,1-30	52,31-34	Jr 52,24-34: Život navzdory smrti

Biblické studium 1: Povolání Jeremjáše

4. - 7. března (Jr 1,1-10)

Hospodin, soudce a spasitel, vládne Izraeli, ale i jiným národům a královstvím. Vládne jim také svým slovem. A to i slovem kněžského synka Jeremjáše...

Podněty ke studiu a diskusi

- Připomeňte si, jaké byly historické okolnosti – v Izraeli, ale i na celém Blízkém Východě - působení proroka Jeremjáše.
- Co Jeremjášovi bránilo přijmout prorocké povolání?
- Čím omlouváme své váhání uprostřed úkolů?
- Jakými argumenty Hospodin přesvědčuje Jeremjáše?
- Co si z Božích ujištění můžeme vzít my?
- Jr 1,10 shrnuje Jeremjášův životní úkol a smysl celé knihy. Jaký je úkol Božího slova tehdy a dodnes? Jak se to děje?

Biblické studium 2: Hospodinův zápas

9. – 14. března (Jr 8,4 – 9,23)

Lid se Hospodinu zpronevěřil nevěrou vůči jeho slovu; vůči sobě navzájem se lidé provinili klamem. Hospodin bude svůj lid po právu soudit. Ovšem není to tak jednoduché...

Podněty ke studiu a k diskusi

- Rozdělte si mezi sebou některé z následujících biblických oddílů a hledejte odpovědi na tyto otázky:
 - Jak se provinil Izrael?
 - Jak Izrael reagoval na Boží soudy?
 - Jak Bůh reagoval na hřích Izraele? Jak reagoval na své soudy?
 - Jaký je náš Bůh?
 - Jací jsme my?

- Jr 8,4-12

- Jr 8,13-17

- Jr 8,18-23

- Jr 9,1-5

- Jr 9,6-15

- Jr 9,16-23

Biblické studium 4: Pokoj pro současnost i budoucnost

23. – 28. března (Jr 29,1-23)

Jeremjáš posílá vyhnancům do Babylónu dopis: Bůh jim zajišťuje pokoj teď a tady; a daruje jim pokoj i v budoucnosti. Exulanti se však mají varovat falešných nabídek...

Podněty ke studiu a diskusi

- Jakou vizi života v Babylónu nabízel exulantům Jeremjáš? K čemu je vybízel? Proč? S jakým cílem?
- Proč se jiným prorokům zdály Jeremjášovy vize problematické, ba zločinné? Jakou vizi exilu předkládali oni?
- Proč Jeremjáš slova jiných proroků odmítal?
- Vidíte nějaké paralely mezi izraelskými vyhnanci a námi? Jejich a našimi nadějemi; mezi jejich a našimi svody?
- Jaké je naše povolání?

Biblické studium 5: Moc a slabost Božího slova

30. března – 4. dubna (Jr 36)

Bůh dává zapsat Jeremjášovy výroky do svitku. Různí posluchači reagují různě. Boží slovo, třebaže chce přinášet spásu, bylo vždy slovem neskladným, popíraným a pronásledovaným.

Podněty ke studiu a diskusi

- Proč dal Hospodin sepsat Jeremjášovy výroky?
- Co vznik svitku odhaluje o Hospodinu, jeho moci a charakteru?
- Jaký význam má existence Bible?
- Jak lidé reagovaly na čtení Božích slov ze svitku?
- Jaké místo má Bible v našem životě?

Biblické studium 6: Hospodin a národy

6. – 9. dubna (Jr 46)

Hospodin kraluje nejen nad Izraelem, ale také nad národy světa. Je i jejich soudcem, a také spasitelem. S lidem Izraelem mluví také o národech...

Podněty ke studiu a diskusi

- Jak se tu Hospodin národům – a svému lidu – představuje? Jakým právem s národy, a nejen se svým Izraelem, jedná?
- Porovnejte Boží soudy nad Egyptem se soudy nad Izraelem – jejich podobu a příčiny, Boží postoje...
- Co ze soudů nad Egyptem plyne pro Izraele?
- Proč obsahují prorocké knihy Starého zákona takové pasáže, „výroky proti národům“? Co si z nich měli izraelští čtenáři vzít? Co si z nich můžeme odnést my?
- Jedná Bůh i dnes s národy? Případně jak? Jaká je naše role uprostřed národa; a národů?

JEREMJÁŠŮV SVĚT

Kniha Jeremjášova vypráví o hluboké krizi Izraele na přelomu 7. a 6. století před Kristem: Po dlouhé fázi úpadku tehdy definitivně zaniklo judské království (a další státy Orientu) - v souvislosti s porážkou asyrské říše, resp. kvůli vzestupu říše babylónské.

Co ovšem historikové mohou na základě archeologických či písemných pramenů vylíčit v pozemských souřadnicích kultury, ekonomiky a politiky jako zápas velmocí o nadvládu nad „úrodným půlměsícem“ při řekách Eufratu a Tigridu, Jordánu či Nilu; co dávní chaldejští kronikáři oslavovali jako vítězství babylónských bohů nad božstvy Asýrie, Egypta či právě Izraele - to Jeremjáš osvětluje jako výkon univerzální vlády Hospodiny. Hospodin, Bůh Izraele, Stvořitel nebe i země, suverénně vládne nad světem stvoření i nad dějinami národů, krále dosazuje i sesazuje, národy trestá i obnovuje. To on poddal svět, včetně Izraele, Nebúdkanesarovi, králi Babylóna, „svému služebníkoví“ (Jr 25,9); a zase mu ho v pravý čas a po právu odejme, aby obnovil svůj lid.

Pro lepší porozumění knize proroka Jeremjáše je proto užitečné mít na paměti alespoň základní obrysy dějů na staroorientální scéně oné epochy.

Svět velmocí

Dějiny Orientu v 9. až 7. století před Kristem se nesou ve znamení hegemonie (novo)**asyrské říše**. Asyřané, proslulí svým válečným uměním a promyšlenou brutalitou (prováděli masové deportace porobeného obyvatelstva), ze své vlasti v severní Mezopotámii ovládli Babylónii, Sýrii (Damašek dobyli roku 732), území Izraele (Samaří zničili roku 722), dokonce Egypt (porobili si ho roku 671). Když roku 627 zemřel **Ašurbanipal**, poslední velký král říše, vymanili se Babyloňané roku 626/5 pod vedením krále **Nabopolassara** z asyrského područí a jejich říši roku **606** zničili (Ninive bylo dobyto už roku 612). Egyptský král Neko II. se sice pokusil babylónský vzestup zadržet, ale roku 605 byl u města Karkemíše na Eufratu poražen.

Rokem **626/5** se počíná éra (novo)**babylónské říše**. Bývalé asyrské državy se podrobují – anebo jsou podrobovány - novým pánům. Nabopolassarův nástupce **Nebúkadnesar** (vládl v letech 605 - 562) prosadil babylónskou hegemonii v celé oblasti. Kolem roku 600 se neúspěšně pokusil dobýt Egypt, ovšem slabý judský státek, ležící takřkajíc při cestě, mu mezi lety **605 až 586** snadno padl za oběť. Egypt babylónskému náporu neodolá o deset let později.

Po Nebúkadnesarově smrti však nastane úpadek a roku **539** říši dobudou **Peršané**. Už roku **538** dovolí král Kýros návrat židů do vlasti. Perská nadvláda potrvá do roku 333, kdy pomyslné žezlo nad Orientem převezme Řek Alexander a s ním helénská kultura.

Svět Izraele

V širším rámci tohoto velmocenského střetu se odehrávají politické a náboženské dějiny Izraele. Judský král **CHIZKIJÁŠ** (vládl v letech 716 - 687) byl oddaným ctitelem Hospodina a význačným reformátorem náboženského života: „*Po něm už nebyl mezi všemi judskými králi žádný jemu podobný, ani mezi těmi, kteří byli před ním. Přimkl se k Hospodinu*“ (2Kr 18,3-7). Chizkijáš zažil vyvrácení sousedního izraelského království roku **722** a byl svědkem asyrského obléhání i vlastního sídelního města Jeruzaléma. To bylo neúspěšné; prorok Izajáš mu ovšem musel oznámit, že jednoho dne Judsko upadne do područí Babyloňanů (2Kr 20,16nn).

Král **MENAŠE** (panoval mezi roky 687 - 642) byl pravým opakem svého otce. Obnovil modloslužbu, dokonce ji prohloubil (2Kr 21,2-9); jednal arogantně a krutě, a svolal tak na Izrael hrozbu konečných Božích soudů. Proroci ohlašovali, že Jeruzalém brzy bude vyvrácen, stejně jako bylo zničeno Samaří, a přeživší obyvatelé budou odvezeni do zajetí (2Kr 21,10nn).

Menašeho syn **AMÓN** (642 - 640) pokračoval v otcově politice.

S Amónovým synem **JÓŠIJÁŠEM** (640 - 609) a jeho rádci, předně písařem Šáfanem či veleknězem Chilkijášem, nastala změna, zasvitly nové naděje. Mladý Jóšijáš nařídil opravit Boží chrám a obnovit bohoslužbu. Během rekonstrukčních prací byl roku **622** nalezen svitek Mojžíšova zákona (podle biblistů šlo nejspíše o knihu Deuteronomium, podle některých zejména o tzv. „Mojžíšovu píseň“ z Dt 32). Pod dojmem tohoto nálezu provedl král rozsáhlou kultickou očistu Judska, vydal se v této misi i na území zaniklého izraelského království; a obnovil dodržování svátečního kalendáře. „*Nebyl mu podoben žádný král... který by se obrátil k Hospodinu celým svým srdcem a svou duší a celou svou silou*“ (2Kr 23,25). Prorokyně Chulda proto králi ohlásila, že vykonání ohlášených soudů nad Izraelem se odkládá do doby po Jóšijášově smrti (2Kr 22,15nn; srov. 23,26n). Smrt přišla takřkajíc předčasně: král Jóšijáš se pokusil vojensky zadržet egyptského Neka II., který pospíchal na pomoc Asyřanům v boji proti babylónskému náporu; roku **609** se mu postavil u Megida v severním Izraeli, a v bitvě padl. Podle knih Paralipomenon složil Jeremjáš k Jóšijášově poctě oblíbený žalozpěv (2Pa 35,25).

Jóšijášův syn **JÓACHAZ** se na jeruzalémském trůnu udržel pouhé tři měsíce. Faraó Neko II. ho sesadil a odvekl do Egypta (2Kr 23,31nn).

Místo něj, jako svého vazala, dosadil dalšího Jóšijášova syna, **Eljakíma**, jemuž změnil jméno na **JÓJAKÍM**. Vláda tohoto krále (v letech 609 - 598) se vyznačovala svévolí, krutostí, vrtkavostí. Roku **605** porazil u Karkemíše na řece Eufratu Nebúkadnesar faraóna Neka II. a během tažení proti Egyptu (*poprvé*) oblehl i Jeruzalém. Jójakím se musel podrobit. Noví páni podle knih Paralipomenon vyplenili chrám a Jójakíma dokonce na čas odvekl do Babylóna (2Pa 36,6; srov. Da 1,1nn). Když se babylónské kampani proti Egyptu nedařilo, judský král, opět doma, se proti Nebúkadnesarovi vzbouřil. V reakci na revoltu vpadly do země aramejské hordy, loajální Babyloňanům (2Kr 24,1-4). Někdy v té době Jójakím umírá.

Aramejce následovala babylónská vojska, která roku **597** (*podruhé*) oblehla Jeruzalém – nejprve bez Nebúkadnesara, posléze za jeho přímého velení. Jójakímův syn **JÓJAKÍN**, zvaný také **Konjáš** či **Jekonjáš**, se jim po třech měsících na trůnu raději vzdal. On, jeho nejbližší, národní elita (včetně proroka a kněze Ezechiela), a vůbec jeruzalémský lid, kromě chudiny, byli deportováni do Babylónie; poklady chrámu a města byly vypleněny (2Kr 24,10-16). Dlouho poté, roku 560, bude ale babylónský vězeň Jójakín omilostněn (2Kr 25,27-30; Jr 52,31-34).

Místo Jójakína dosadil Nebúkadnesar na trůn Jóšijášova syna **Matanjáše**, jemuž dal jméno **SIDKIJÁŠ** (597 - 586). Tento loutkový král byl váhavý, slabý, zrádný; konečný zánik judské samostatnosti, jakkoli značně omezené, byl už jen otázkou času (2Kr 24,19n). Sidkijáš se Nebúkadnesarovi zavázal vazalskou přísahou a Babylón dokonce navštívil (Jr 51,59), sliby však porušil a pokusil se o revoltu (2Pa 36,13nn). Už *potřetí* tedy k Jeruzalému přitáhl Nebúkadnesar, město oblehl a po osmnácti měsících město dobyl (**586**). Sidkijáš se pokusil uprchnout, byl však dostižen. Nebúkadnesar dal před jeho očima pobít prince, krále nechal oslepit a v řetězech odvést do Babylóna (2Kr 25,1-7). Nebúzaradán, velitel tělesné stráže, město i chrám následně vyplenil a vypálil, zbořil hradby; některé z lidu deportoval a vůdce popravil (2Kr 25,8-21). Později dojde k dalším deportacím.

Do úřadu místodržitele byl dosazen **GEDALJÁŠ**, syn Achíkama, vnuk Jóšijášova písaře Šáfana. Záhy ho však zavraždili judští odbojáři, kteří s částí lidu, ponechaného v zemi, následně uprchnou do Egypta (2Kr 25,22-26).

Teprve nástup Peršanů (roku 539) přinese Izraeli úlevu.

Svět Jeremjášův

Jeremjáš pocházel z kněžského rodu z Anatót nedaleko Jeruzaléma (Jr 1,1; 32,7-12). Anatót kdysi patřilo k útočištným městům (Joz 21,11) a bylo domovskou obcí Ebjátara z rodu Élího, Davidova souputníka a kněze, kterého ovšem Šalamoun zapudil pro účast na Adónijášově pokusu získat korunu (1Kr 2,26n). Jeremjášovým otcem byl Chilkijáš (Jr 1,1). Jde o velekněze, který za vlády krále Jóšijáše objevil v chrámu knihu Mojžíšova zákona (2Kr 22,8)? K Jeremjášovi mají každopádně blízko někteří „písaři“, resp. „zákoníci“, experti v Zákoně, budoucí elita národa (srov. Ezd 7,1nn), jmenovitě **Báruk** (Jr 36,8nn; 45,1-5) a - možná jeho bratr - **Serajáš** (51,59nn), oba snad editoři Jeremjášovy knihy; mezi Jeremjášovy příznivce patří i mocný královský úředník **Achikam**, syn Šáfanův (26,24; 39,14; 2Kr 22,3), a Achikamův syn **Gedaljáš**, místodržící za babylónské okupace (Jr 40,5 a dál). K protivníkům naopak vedle některých kněží, královských úředníků a samotných králů patřili především dvorští a chrámoví proroci (20,1-3; 26,11; 28,1nn; 38,1nn aj.).

Kdy přesně se Jeremjáš narodil, nevíme. Do Božích služeb byl povolán ještě jako „*mladiček*“ – asi roku **627/6** - za vlády zbožného krále **Jóšijáše** (Jr 1,1nn). Někteří vykladači mají za to, že uvedený „*třináctý rok [Jóšijášovy] vlády*“ je spíše datem Jeremjášova narození; vždyť za proroka byl posvěcen už „*v životě matky*“ (1,2.5) Jóšijášovy éry se z Jeremjášových slov najisto týká právě jen prorocké povolání a jeden další varovný výrok (3,6nn). Možná ale slyšíme také ozvěnu nalezení knihy Zákona (Jr 15,16; srov. 2Kr 22,8). Podle některých vykladačů však lze tomuto období připsat bezmála celý soubor Jr 1-20; památka na ně zazní však opakovaně (22,15n; 25,3; 36,2).

Králi **Jóachazovi**, odvečenému roku 609 do Egypta, je mezi Jeremjášovými výroky výslovně věnován jediný krátký žalozpěv (22,10-12).

Mnohé z dalších datovatelných Jeremjášových vystoupení či výroků spadá do temných let vlády **Jójakímovy** (609 - 598), který se nezdráhal proroky, včetně Jeremjáše, pronásledovat až na krev (22,13-19; 26,20nn). Do prvních let jeho panování spadá Jeremjášovo kázání v chrámu, jež ho málem stálo život (26,1nn). Prorok také komentoval vítězství Nebúkadnesara nad faraonem Nekem u Karkemíše roku 605 (46,1nn). Označil Nebúkadnesara za Hospodinova „*služebníka*“, jemuž Bůh vydává do rukou národy; také Izrael mu bude sloužit dlouhých 70 let (25,1nn). Do stejných měsíců Nebúkadnesarova triumfu spadá i Boží pokyn sepsat dosavadní Jeremjášovy výroky (podle některých badatelů šlo o slova z Jr 1-20). Tehdy, uprostřed práce, se Bárukovi dostalo příslibu záchrany života (45,1-5). Jelikož byl prorok ve vazbě, veřejného předcítání se ujal právě Báruk (36,1-8). Jójakím později svitek bez uzardění spálí, ale Jeremjáš a Báruk přečkají bouři královského hněvu v úkrytu a pořídí svitek nový, doplněný (36,9-32). Můžeme zaslechnout ozvěnu aramejského vpádu, ke kterému došlo v závěru Jójakímovy vlády (35,1nn).

Krátké **Jójakímovy** vlády během obléhání v roce 597, ukončeného rozsáhlými deportacemi, se najisto týká jen několik málo prorockých výroků (22,20nn; 13,18nn; 24,1). O Jójakínovi je každopádně řečeno: „*Nikomu z jeho potomků se nepodaří dosednout na Davidův trůn*“ (22,30). Zato celá kniha Jeremjášova vrcholí zmínkou o Jójakínově ospravedlnění a povýšení v babylónském zajetí roku 560 (52,31nn).

Jestliže z „předposledních“ let máme o Jeremjášových osudech jen útržkovité poznatky, pak o době poslední, o letech vlády **Sidkijáše** (597 - 586), posledního judského krále, si můžeme udělat ucelenější představu. Bylo to období váhání, obléhání, utrpení; byl to čas rozhodnutí. Komunita odvečených představuje zárodek nového Izraele, zatímco Sidkijáš a jeho poddaní jistě zahynou (24,1nn). Na začátku Sidkijášova panování promluvil Jeremjáš proti lidu Élamu (49,34nn). Střetl se s prorokem Chananjášem v dramatickém představení se jhy (27-28) a napsal do Babylóna povzbudivý dopis přesídlencům, odvečeným spolu s Jójakínem: Mají se v exilu zabydlet a dočkat lhůty sedmdesáti let (29,1nn). Zřejmě s jiným judským poselstvem poslal prorok do exilu další dopis, tentokrát slovo soudu proti Babylónu; Serajáš měl prorocký vzkaz přečíst ze svitku a poté jej na znamení zániku tyranské velmoci hodit do Eufratu (51,59nn). Poslední měsíce Sidkijášovy vlády (587-6) se nesly ve znamení válečných útrap. Vyhladovělý Jeruzalém z posledních sil odolával obležení. Bohatí měšťané, v čele s králem, podle Mojžíšových ustanovení propustili své hebrejské otroky, vzápětí je však donutili k nové robotě, čímž potvrdili oprávněnost Božích rozsudků nad Jeruzalémem (34,1nn). Král sice opakovaně vyhledal Jeremjášovu radu (37,3nn; 37,17nn; 38,14nn), nikdy jí však nedbal: Prorok svůj lid – dokonce i okolní národy - vyzýval, aby se dobrovolně poddaly babylónskému jhu, resp. Božímu soudu: jen tak mohou uprostřed rozvratu obstát a přežít (21,1nn; 27,3nn; 38,2.17n). V krátké pauze mezi obleženími – Babyloňané na čas od táhli kvůli problémům v Egyptě – se Jeremjáš vypravil do rodného Anatótu; ještě v městské bráně byl však zatčen, obviněn z velezrady a uvržen do tvrdého vězení. Na králův rozkaz ho následně přemístili do snesitelnější vazby na nádvoří stráží (37,11nn). Ve vazbě a uprostřed obléhání odkoupil Jeremjáš rodové pole v Anatótu: na znamení, že po přejití vichřic Božího hněvu znovu rozkvetou svobodný život v zemi (32,1 – 33,26). Prorok nepřestával lid povzbuzovat ke kapitulaci, patrioti, kteří ho měli za zrádce, ho proto uvrhli do prázdné cisterny. S královským svolením jej odtud zachránil dvořan Ebedmelek (38,1nn; 39,15-18). Ve vazbě prorok zůstal až do pádu města roku 586.

Na přímý Nebúkadnesarův rozkaz dostal Jeremjáš svobodu usadit se, kde bude chtít. Prorok se připojil ke Gedeljášovi, synu Achikamovu, místodržícímu dosazenému Babyloňany, v Mispě (39,11 – 40,6). Gedeljáše však později zavraždili odbojáři v čele s Jišmaelem. Ti na útěku před babylónskou pomstou s sebou do Egypta odvečou i Jeremjáše (41-42). Prorok však svým soukmenovcům ohlásí zkázu Egypta, tedy i jejich zánik: Božímu soudu nešlo uniknout jinak než pokáním a podrobením (43-44). V Egyptě stopy proroka Jeremjáše mizí. Podle tradice ho tu odbojní uprchlíci ukamenovali.

JEREMJÁŠOVA KNIHA

Struktura knihy

Jeremjášův příběh a úděl se niterně proplétá s jeho službou a zvěstí, s knihou, která nese jeho jméno. I rychlý pohled na sled datovaných či datovatelných pasáží jen zvýrazní zvláštní povahu této zvěsti a knihy (všímejme si čísel kapitol): Jak jsme viděli, Jójášova panování se jistě týkají dva texty (Jr **1**,1nn; **3**,6), a snad i další pasáže (z Jr 1-20). K Jójášovi se výslovně vztahuje jen jeden výrok (**22**,10-12). Ze začátku Jójakímovy vlády určitě pochází kázání v chrámu (**26**,1nn), čtvrtého až pátého roku jeho kralování pak Jeremjáš vyslovil kázání o kalichu (**25**,1nn) a kázání proti Egyptu (**46**,1nn), odehrály se události kolem spáleného a znovu napsaného svitku (**36**,1-8; **45**,1-5; **36**,9nn). Jójakímova syna Jójakína, který byl po třech měsících na trůnu odvečen do Babylóna, se týká jedna báseň (**22**,10nn). Na začátku Sidkijášovy vlády pronesl Jeremjáš kázání o dvou koších plných fíků (**24**,1nn), střetl se prorokem Chananjášem a napsal dopis nešťastníkům odvečeným spolu s Jójakínem (**27-29**). Ve čtvrtém roce Sidkijášova panování nechal vhodit svitek do Eufratu (**51**,59nn). Z posledních dvou let Jeruzaléma

a následujícího období pak máme poměrně detailní zprávu o Jeremjášově věznění, o koupi pole, o prorokově propuštění a následného únosu do Egypta (21,1nn; 37,1 – 38,12; 32-33; 38-44).

Pohybujeme-li se na časové přímce, musíme v kapitolách přeskakovat dopředu a nazpět (1 – 3 – 22 – 26 – 25 – 46 – 36 – 45 – 36 atd.). Je zřejmé, že kniha, jak před námi leží, nesleduje chronologickou linii dějin, nýbrž texty jsou řazeny podle jiného pořádku. Jakého? Biblisté předkládají různá řešení; žádné z nich však nedošlo obecného přijetí. Znalci sice v knize vyčlenili několik ucelených sbírek (14,1 – 15,4; 21,11 – 22,30; 23,9-40; 30-31; 46-51 aj.), celková struktura spisu však zůstává hádankou. Hádanka je o to obtížnější, že text antického překladu Bible do řečtiny, tzv. Septuaginta, je o něco kratší než text hebrejský, a také v řazení některých oddílů se liší (např. výroky proti národům, které naše Bible, vycházející z hebrejské předlohy, umísťuje jako Jr 46-51, následují v Septuagintě hned po Jr 25,13, po kázání o kalichu, z kterého má Jeremjáš napojit národy).

Je také nápadné, že závěr knihy (Jr 52) kopíruje poslední stránky 2Kr; a že vůbec nejmladší události, o nichž Jr referuje (52,31nn), se udály zřejmě až po prorokově smrti. Zápis Jeremjášových slov končí v Jr 51,64, tedy s událostmi roku 594; víme však, že Jeremjáš bude prorokovat ještě nejméně deset dalších let (např. Jr 30nn). Konečná skladba knihy je snad dílem zejména písařů Báruka či Serajáše (36,32; 45,1; 51,59nn).

Jednoduchou strukturu knihy nabízí Český ekumenický překlad:

- Výroky proti Judsku (1,1 – 25,38)
- O Jeremjášově činnosti a utrpení (26,1 – 45,5)
- Výroky proti pronárodům (46,1 – 52,34)

Jeremjáš je povolán, aby ohlašoval Izraeli Boží slovo, přičemž prorok se dostává stále více do centra dění a zvěsti, ať už jako mluvčí, resp. modlitebník, anebo jako hlavní postava vyprávění. V jádru knihy – a v jádru Jeremjášovy činnosti a utrpení – stojí zaslíbení obnovy lidu: Bůh ukončí zajetí, vysvobodí Izrael ze soudu a uzavře s ním „*novou smlouvu*“ (Jr 30-33). Kniha vrcholí druhou stranou této nadějně mince, a to Božím soudem nad nástrojem soudu, Babylónem

Jiný z návrhů členění (Joel Rosenberg) postuluje v knize koncentrickou strukturu. Jeremjášovo slovo soudu a milosti se týká Izraele i národů (1,5.10); prorok sám se stává součástí tohoto slova; přičemž samým jádrem jeho sdělení není odsouzení a bolest, nýbrž naděje a obnova:

- Historická hlavička (1,1-3)
 - Hospodinovo slovo (1,4)
 - Prorok národů (1,5-10)
 - Soud nad Izraelem (1-10)
 - Prorok vyhnán z Anatót (11,1 – 28,17)
 - Nová smlouva (29 – 31)
 - Prorokův návrat do Anatót (32 – 45)
 - Soud nad národy (46-51)
 - Prorok Babylóna (51-52)
 - Jeremjášovo slovo (51,59-64)
- Historický dodatek (52)

Další možná řešení ponecháme stranou. Ať je tomu se strukturou knihy jakkoli, je zřejmé, že směrem od obou okrajů ke středu se těžiště postupně posouvá...

- od (většinově) poetických výroků o Izraeli, resp. o národech (Jr 1-20 a 46-51),
- ke kázáním, proneseným (většinou) v próze, či k prozaickým vyprávěním o prorokovi, jejichž tématem je ohlašování, resp. uskutečnění Božích soudů nad Jeruzalémem (Jr 21-29 a 32-45),
- až k centrální zvěsti, přednesené formou poezie, o nové smlouvě, k tzv. „Knize útěchy“ (Jr 30-31).

Styl knihy

Nápadné pro Jeremjášovu knihu je právě toto prolínání literárních žánrů, přičemž próza její zvěst „uzemňuje“ v historických reáliích a v Jeremjášově životopisu, zatímco poezie svou metaforičností, obrazností překračuje rámec dávných dějin judského království a takřkajíc volá po nových významech v nových generacích čtenářů.

- V *poetickém* stylu tu narazíme na prorocké výroky různé povahy i délky (1,11nn; 2,1nn atp.),
- na modlitby (většinou nářky), resp. prorokovy rozhovory s Bohem (12,1nn; 15,10nn aj.).
- V *próze* jsou tu kázání, upomínající svým tenorem na Deuteronomium (7,1nn; 25,1nn aj.),
- vyprávění o Jeremjášových osudech (20,1nn; 26,1nn; 36-40),
- popisy jeho symbolických úkonů (13,1nn; 16,1nn; 18,1nn; 19,1nn atp.),
- podobenství (13,1nn; 13,12-14 aj.),
- dopisy (29,1nn).

Jako se v knize prolínají časy, poezie a próza, proroctví a prorokovy osudy, tak se vzájemně prostupují i hovořící hlasy. Je marné a neplodné - říká židovský biblista R. Alter - pokoušet se vyloupnout vlastní obsah Boží zvěsti z formy, jakou jí propůjčil prorok! Hospodin mluvil k lidu právě Jeremjášovými ústy; a byl to právě Jeremjáš, kdo k lidu (a k Hospodinu) mluvil. Ze slov knihy ne vždycky jasně vyplývá, zda mluví Hospodin, nebo Jeremjáš (5,19nn; 6,10nn; 8,18; 9,1.9; 13,17 aj.). Prorok je mluvčím, ale také prostředníkem Božím, ba prostředkovatelem jeho hněvu i lásky (6,11.27; 18,21nn aj.). Prorok se stává zvěstovatelem i znamením, a navíc reálným objektem, cílem Božího soudu i milosti (1,18n; 16,2nn; 32,1nn aj.). A jeho slovo nejen mluví či informuje, nýbrž také dělá a uskutečňuje to, o čem hovoří: usvědčuje a soudí, ničí, uzdravuje a obnovuje (1,9n; 5,14; 23,29 aj.). Jeremjáš je Božím poslem, ale také jakýmsi Božím „ztělesněním“; a podobně je mluvčím i ztělesněním Izraele.

Příznačné pro jeremjášovský styl je tedy vnitřní, výrazně emoční zaujetí. Prorok není neutrálním komentátorem, nýbrž stává se součástí Božího soudu – jakýmsi soudcem (1,10; 6,27; 11,20; 18,21nn aj.), ale i souzeným (1,15.18; 12,5; 16,2 aj.). Stává se také zaujatým mluvčím a přímlyvcem lidu před Boží tváří (14,7-9; 18,20b aj.); přičemž otevřeně vyznává vlastní nejistotu, vznáší osobní protest proti svému údělu: Tyto Jeremjášovy nářky (11,18-20; 12,1-4; 15,10-18; 20,7-18) jsou asi nejoriginálnějším rysem knihy. Žádný jiný biblický autor, resp. žádná jiná biblická postava – snad kromě Jóba a Davida – nedává tak otevřeně najevo (negativní) hnutí svého nitra. Ovšem i Hospodinova slova jsou plná niterné vášně! Bůh nejen usvědčuje, hrozí či vynáší suverénní rozsudky; také usiluje najít porozumění lidu, připomíná mu detaily ze společného příběhu (2,2nn), klade mu otázky (2,14nn), argumentuje Písmem, příklady ze života, dějin, přírody (3,1nn; 2,32; 2,11; 8,7), vyjadřuje bolest, ba bezradnost nad lidem (3,19; 13,17), ale i bolest nad vlastními soudy (4,19nn; 9,9n.16n), dokonce nařká nad sebou samým (9,16n).

JEREMJÁŠOVA ZVĚST

Jeremjáš zvěstuje Boží soudy – v podobě babylónského vpádu a zajetí - nad nevěrným, neposlušným, nekajícím Izraelem. Ovšem ohlašuje také naději obnovy – ve lhůtě sedmdesáti let -, založenou jedinečně na Hospodinově lásce k Izraeli.

Biblické kořeny

Základním rámcem Jeremjášovy zvěsti je *smlouva* ze Sinaje, resp. událost exodu. Hospodin je Bohem Izraele, protože si ho vykoupil z Egypta a zavázal se mu, resp. zavázal si jej, a to smlouvou. Hospodin se dovolává vzpomínky na záchranu z otroctví (2,14), pouštní putování (2,2n), přikázání Desatera (7,9), na Mojžíšovy přímluvy (15,1), na dar zákona a smlouvy (31,31n). Připomíná i další události z izraelské historie (7,12nn; 15,1; 23,5n; 31,15.35n).

Biblisté si všímají podobnosti s *Ozeášovou* zvěstí. Prorok Ozeáš byl zřejmě první, kdo jazyk exodu – jazyk vykopení, smlouvy, přikázání – přeložil do jazyka manželské lásky (Oz 1-3): Porušování závazků, neposlušnost a nevíra ze strany Izraele se jeví jako partnerská nevěra. Hospodinovy soudy představují manželský rozkol, ba rozvod. Omilostnění je obnovením vzájemného vztahu. Také Jeremjáš používá těchto milostných a vztahových metafor (2,2n; 3,1nn; 16,2; 31,32; 33,11 aj.).

Pro Jeremjášovu zvěst je zásadní kniha *Deuteronomium*, která – či její části - je podle mnoha biblistů „*knihou zákona*“, nalezenou za Jóšijášovy reformy. Symetrie viny a trestu či podmíněnost daru země poslušností, jež se uplatňuje v Jeremjášově kázání (7,1nn; 18,1nn; 25,1nn aj.), je typická právě pro Pátou knihu Mojžíšovu (Dt 28-30). Prorocká zvěst však logiku Dt překračuje; jediným zdrojem záchrany nakonec bude Hospodinův soucit a smilování (3,1nn; 31,34; 33,8; 50,20 aj.). Nápadné jsou podobnosti s Mojžíšovou písní z Dt 32 (Jr 2-3). Jeremjáš je prorokem jako Mojžíš (Dt 18,15-19): zdráhá se přijmout Boží povolání (1,6n; 17,16), stojí před keřem (1,11), je nositelem Božích slov, na nichž závisí život i smrt (1,9), ohlašuje podmínky smlouvy (31,31nn), přimlouvá se za lid a pře se s Bohem (7,16; 18,20 aj.).

Hospodinova vláda: soud i spasení

Podle starozákonníka W. Brueggemanna je jádrem jeremjášovské zvěsti Boží suverenita, Hospodinova nesrovnatelnost, a to tváří v tvář Izraeli, ale i pronárodům, jmenovitě Babylónu (10,6nn; 50,44n). Hospodin je svrchovaný Pán národů (18,1nn); dává je do rukou tomu, koho sám vybere – tehdy tedy Nebúkadnesarovi (25,15nn; 27,6) -, a zase ho sesadí, překročil-li určené hranice (50-51). Jeho moc se projevuje v soudu i ve spáse, v soudu babylónského zajetí a ve spáse v podobě pádu Babylóna anebo izraelského návratu domů.

Hospodinovu suverénní vládu – v soudu i spáse – popisuje Jeremjáš několika obrazy, např.:

- Hospodin je **stvořitel** nebe i země (10,1-16; 27,4-7; 32,17 aj.): On sám určuje řády a hranice svého díla (5,22-24; 30,20n; 31,35n aj.). Izrael však porušuje řády, které mu Hospodin stanovil, takřikajíc na sebe bere zvířecí podobu; svým hříchem narušuje i řády samotného stvoření (5,22-24; 5,7n; 8,7; 2,7; 3,19n). Proto se sám Stvořitel v soudu obrací i proti stvoření; jako by je navracel před první den počátku (4,23-26). Spása naopak vychází z Boží věrnosti svému stvořitelskému dílu a spočívá také v obnově krajiny, života, země (31,5.12.35nn; 33,12nn).
- Hospodin je spasitel Izraele i národů (1,10; 46-51), Pán, **dárce smlouvy** a zákona (2,2n aj.). Izrael však své závazky porušil (2,20; 5,5; 7,1nn), a tak hrozí nepředstavitelné - že i Hospodin odstoupí

od smlouvy (14,21). Svou moc, kterou projevil ve spáse exodu, Bůh obrátí proti Izraeli (21,3nn), vyhlásí válku svému městu (4,6; 5,15n; 21,5), jeho nástrojem přitom bude Babylón (15,15nn). Bůh se však brzy – do sedmdesáti let (25,11n; 29,10) - navrátí a svou smlouvu s Izraelem obnoví, ba s dávnými zákony mu daruje smlouvu novou: nové srdce, odpuštění hříchů, obnovu vzájemné lásky (30-33; zvl. 31,31nn).

- Hospodin je dárce života, **lékař** Izraele. Nyní je ovšem Izrael bolestivě poraněn svým vlastním hříchem a Božím soudem. I prorok – anebo snad sám Hospodin? – nese s nářkem tyto rány (8,18 – 9,3; 14,19; 15,18). A Hospodin jakoby snad ani nemohl poskytnout léčbu. Jednou ji však lidu poskytne (30,12nn).
- Hospodin se, jak už bylo řečeno, představuje také jako **manžel** Izraele, manžel nyní podvedený, smutný, rozhněvaný, ba násilný, vyhlížející smíření se svou milovanou (2,1n; 3,1nn; 31,32). Právě tento Boží hněvivý smutek a palčivý stesk lásky jsou jedním z hlavních rysů Jeremjášovy knihy.

V čem tehdy spočíval Boží soud, je zřejmé: v obléhání a válečných útrapách, v porobě a zániku izraelské státnosti i bohoslužby – Bůh se zříká svého chrámu (7,1nn aj.) -, v sedmdesáti letech vyhnanství. Jak má vypadat **obnova** lidu?

- Nejskromnější verzí spásy je prosté **uchování života** pozůstatku lidu buď přímo v zemi, anebo v zajetí (24,1nn; 29,1nn; 45,1nn).
- Spása ovšem také spočívá v **návratu** ostatku z babylónského zajetí, v návratu, který bude obdobou a reprízou dávného exodu z Egypta (23,7n; 24,1nn; 29,1nn; 30,1nn).
- Tento obrat přinese obnovu života v zemi, uzdravení krajiny, rekonstrukci chrámu, bohoslužby, levitského kněžstva, ale také obnovu politických institucí (30,1 -33,26; srov. 52,31nn). Hospodin daruje Izraeli dobré pastýře a na davidovském trůnu dokonce usedne spravedlivý **král** (23,1-8).
- Druhou stranu této spásné mince je **soud nad Babylónem**. Izrael dojde spásy prostřednictvím pádu Babylóna; zvěstovateli, ba prvními vykonavateli tohoto soudu jsou proroci a písaři (50,1 – 51,64; 1,10).
- Pramenem spásy v jejím různém zabarvení – a srdcem Jeremjášovy knihy – je ovšem **dar nové smlouvy**, spočívající v obnoveném daru sinajského zákona, v jeho zápisu do srdcí, v odpuštění hříchů a v osobním poznání Hospodina (31,31nn); stejně tak ovšem v obnově davidovského království a levitské bohoslužby (33,14nn). Obrat totiž nelze očekávat od izraelské kajícího, člověčí srdce je nenapravitelné (13,23; 17,1nn aj.), tak převrácené, že i ze slov zaslíbení se mu stávají slova soudu. Co tedy nezmůže prorok a jeho slovo, to zmůže přímo Hospodin, kvůli sobě samému (14,7n): on sám obnoví ducha Izraele.

Jeremjáš a jeho Bůh

Na závěr tohoto úvodu do četby knihy proroka Jeremjáše se musíme ještě jednou alespoň stručně dotknout již zmíněného úzkého vztahu Boha a jeho proroka. Hospodin totiž světu vládne – v soudu i milosti – jmenovitě a obzvláště svým slovem: Jeremjáš byl vyvolen, posvěcen a povolán za proroka Izraele i národů (1,5), aby – jak zní úvodní shrnutí Jeremjášova úkolu– „rozvracel a podvracel, ničil a bořil, stavěl a sázel“ (1,10). Jak může prorok dělat toto Boží dílo (31,28)? Právě slovem, které vyřizuje od Hospodina: toto slovo nejen ohlašuje, varuje, usvědčuje či láká, nýbrž přímo soudí a trestá, ale také uskutečňuje Boží dílo obnovy (5,14; 6,27; 23,28n; 25,15nn; 31,33n). „Prorok, ve své osobě i ve své knize, představuje způsob, jímž Hospodin vykonává vládu nad městem,“ shrnuje W. Brueggemann.

Jeremjáš se tak chtě nechtě dostává do středu dění a prorocká služba na něj doléhá jako neúnosné břímě. Stává se obětí pomluv, intrik, věznění, týraní. Střetává se s (falešnými) dvorními a chrámovými

proroky (5,31; 6,14nn; 8,11n; 14,14; 23,9nn; 28,1nn; 29,21nn). Střetává se ale i se svým strachem, únavou, pochybnostmi, s nechutí. Střetává se přímo se svým Bohem: obtížný úkol by nejraději setřásl, chce zemřít; dokonce Hospodina obviňuje z podvodu a násilí vůči své osobě (15,18; 20,7; srov. 12,1-4; 15,10nn; 17,14-18; 18,19nn; 20,7-12.13-18).

V těchto Jeremjášových výkřicích takřkajíc tluče srdce knihy a její zvěsti. „*Kvůli Hospodinu, kvůli jeho slovu*“ je prorok bolavě osamocený - jako je osamělý Izrael, jako je opuštěný Bůh sám! Už jsme viděli, že není vždy jednoznačně jasné, kdože nařká nad svým údělem, či kdo pláče nad tvrdostí Izraele a jeho zánikem: zda Jeremjáš, anebo Hospodin. A snad to ani nemá být jednoznačně zřejmé (srov. 4,19-21; 6,10nn; 9,1.9n). Jako je Jeremjáš plný Hospodinova hněvu a bolesti (6,11), tak je i Hospodin plný jeremjášovského zklamání, hněvu, stesku (2,5.29n; 3,1.19; 4,19; 8,23; 9,9.16n aj.). Vyjevuje se tu před námi Bůh lidí, který mluví jako Bůh *lidský*? A který *sám o sobě* takto mluví...

Na jedné straně Suverén (10,6nn), na druhé straně Bůh, který o sobě dává opakovat, že mu lidské emoce nejsou cizí. Zraňující a zraněný, *lidmi* zraněný Bůh! Dotýkáme se tu v Božích slovech tajemství, před kterým je spolu s moudrými písmáky dlužno umlknout... a naslouchat těm slovům a pokorně je slabikovat, neopouštět jejich úzké cesty: Že by Hospodin nebyl onen nepohnutý, neproměnný „bůh filosofů“, jak říká Pascal?! Že by se zde – v osobě Jeremjáše a v Hospodinových slovech – ohlašovalo tajemství Božího vtělení, *Božího lidství* (J 1,14)?!

JEREMJÁŠ A NOVÝ ZÁKON

Naše kniha nehraje v Novém zákoně tak nápadnou roli, jako např. prorocství Izajášovo nebo Žalmy. Jeremjášova osoba je však jistě jakýmsi předobrazem apoštola Pavla (Jr 1,5; Ga 1,15n; 1K 15,8n; Sk 9,15n). Ježíš sám cituje z Jr, když ospravedlňuje svou očištnou akci v chrámu (Mt 21,13: Jr 7,11 + Iz 56,7; srov. J 2,19-22).

Evangelista Matouš cituje z Jr, když chce biblicky osvětlit smutné události vraždění betlémských dětí (Mt 2,18: Jr 31,15). Kombinovaným citátem z Jr a Za vysvětluje Jidášův konec (Mt 27,9: Za 11,13 + Jr 32,6-9; 18,1-2).

Jeremjášovské očekávání „*nové smlouvy*“ se promítá do slov ustanovení Večeře Páně (L 22,20 aj.), a vůbec do apoštolského porozumění Kristovu dílu, resp. do porozumění vztahu tohoto zvláštního, nového díla ke starým smlouvám Izraele (Žd 8,8-12).

Učedníci zmiňují, že někteří současníci považovali Ježíše za vzkříšeného proroka Jeremjáše (Mt 16,14). Pronásledovaný a zápasící Jeremjáš, prorok pokání a soudu, kazatel Božího králování a lásky, je Pánu Ježíši vůbec v leccčems podobný (Mt 2,13nn; 4,17; 26,14-16; 27,46 atp.).